

հին յուլիս Գի նիստին յայտնած կարծիքին համեմատ, կը ստիպէ պետութիւնները ատոր վրայուշադրութիւն զարձնել եւ դիւանագիտական նոր ձեռնարկներ գումարելու համար իրարու հետ համաձայնիլ : Ուրիշն միջազգային ղեկավարածողովի մը կամ յանձնաժողովի մը գումարուեմ է որ անհրաժեշտ իր դասնայ յաժմ, որուն պիտո՞ւն պիտի ըլլար վերաքննել արդէն բանաձեւուած որոշողութիւնները որոնք մեռեալ-տառ են մնացած, նոր որոշողութիւններ խմբագրել՝ արդի պարագաներուն եւ պէտքերուն աւելի պատշաճող, խնդրոյ առարկայ կողմ ազգարնակութիւններուն կարծիքն առնելէ յետոյ, եւ ջանալով որ առաջին առնուի այն բոլոր էնթրիկներուն որոնք պիտի ձգտին պետութեանց ղեկավարութիւնները մանկատակներու աչքին չարափոխելու : Աւելորդ է ըսել թէ մին ձեռք առնուելիք այն միջոցներն զոր կացութիւնը պարտաւորիչ կը գարձնէ՝ այն է որ այդ յանձնաժողովը ինքն իսկ ստանձնէ, Բարձրագոյն Դրան հետ զորմակցութեամբ, երկրին ելեւմուտքին վարչութիւնը, մինչեւ աւարտուել մտցուելիք նոր կազմակերպութեան : Եւ երբ Եւրոպան մինչեւ ծայրը կատարէ իր գործը, մանկատակներն ու քրիստոնեաները, եւրոպական ինչպէս ասիական թուրքիոյ ըստ ժողովուրդները, ամենուն համար հաւասար արդարութեան մը միեւնոյն չափով օգտուելով, այլեւս պառակտուած պիտի չմնան՝ իրար ջանջախելու համար, այլ ամենքը, եւրաստագիտութեան միեւնոյն զգացման մէջ իրարու միացած, պիտի օրհնեն այն ազատիչները որոնց պարտական պիտի ըլլան հանգիստ ապրիլ եւ իրենց աշխատութեան արդիւնքը վայելել կարենալին : »(1)

Այս յայտարարութեան հրատարակումէն 10-15 օրի չափ յետոյ, Ս. Բեթերսպուրկէն «Քէօնիլէ Ջայթուկնիյն զրկուած հեռագիր մը ծանոյց թէ Ս. Բեթերսպուրկի կառավարական շրջանակներուն մէջ զորոյց մը կը պտտէր որ Ռուսիա եւ Ֆրանսա որոշած էին յառաջիկայ զարնան Դեսպանաժողովի մը հրաւիրել եւրոպական պետութիւնները, ոչ թէ վերաքննելու համար Պերլինի դաշնագիրը, այլ անոր մեռեալ-տառ մնացած յօդուածները գործադրելու միջոցներուն խորհելու համար :

Իսմայիլ Քէմալ պէյ վերջերս նոր կոչ մը զրկած է ֆրանսական Հանրապետութեան նախագահին, ծերակոյտի եւ երեսփոխանական ժողովի նախագահներուն, նախարարներուն եւ բազմաթիւ երեսփոխաններու եւ ծերակուսականներու, կոչ մը որ կը կրկնէ «Մաթենի նոյ» (Եր թիւին մէջ հրատարակուած յայտարարութեան գաղափարները՝ Պերլինի դաշնագրին Տաճկաստանի վերաբերող յօդուածներուն «վերաքննութիւնը» դուրս ձգելով : Այդ կոչը հրատարակուեցաւ «Բոս Արմենիա»ին մէջ :

Պիտի տեսներ ընդհուպ այն ընթացքը զոր պիտի բռնէ պաշտօնական Եւրոպան՝ արեւելեան խնդրոյն այս նոր փուլին հանդէպ : 2.

«Է. Ասիիս»ի յաջորդ քուլ ժեստիփն մը
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՑՈՒԹԵԱՆ
 մասին :

ՄԵՐ ԴՐԱՑԻՆԵՐԸ

ՔԻՒՐՏԸ

Շար • եւ վերջ

Եւս ձէլալէտտիին յաջորդը Պիթիդի կուսակալէն խրախուսուած միծ պատրաստութեան մէջ էր :

Այս դեռպետը ունի արդէն իր շուրջը եւ իր իշխանութեան տակ, կիսահաստատարնակ քրդի կոմսմոլ եւ պնակալէդ ցեղ մը, որ խորասան կը կոչուի եւ որու թիւը երկու հազարը կ'անցնի : Զբաւականանալով ատոնցմով, հրաւէր էր ուղարկած նաեւ ուրիշ ցեղերու, որոնց մէջ նաեւ Սոկաց «միր»երուն, «խան»երուն եւ «աշիրաթ»ներուն՝ պարտատու իւր հարկին իր զրօշակին ներքեւ խմբուելու համար : Բայց վերջինները միտքողական պատասխան տալէ զատ, զգացուցիչ ու սպառնացիւն, որ չլինի երբեք համարձակի իրենց սահմաններուն մօտենալ անխոհմարտ : . . .

Անգրին ալ կառավարութեան «ճէլպ»ներով (հրաւիրագրեր) ձամբտիւնները կը կանչուէին գալ, առանձին զօրանոցներու մէջ համախմբուել :

(1) «Մաթեն», 6 նոյեմբեր :

Այս ճէլպով, օր մը, Համբոյի իւզպաշի մը (ծանօթ քերտ պէյ մը) եկաւ մեր գիւղը եւ հիւր նշանակուեցաւ մեր դըրացուն, յոյն օրը հիւրընկալ տանտէր ունէր այս պատուաւոր հիւր մը եւս, վերջինս գաւառին այն հարուստ գերդաստանէն էր, որու ճոխ սեղանի համբաւը հայր Արարանու սեղանին տեղին էր բըռնած երկրին շատ մասերուն մէջ եւ որու հայրը, ի, 78ի պատերազմին, երբ ռուսական բանակը սպառեց գաւառին թըքական ամբարները, իր սեփական հորերէն երկուհարիւր քիլէ գարի ձրի մատակարարեց տաճկական հեծեալին մը, իսկ այժմ Մ. րայն աստիճան չքաւորութեան էր մատնուած, որ ստիպուած էր օտարութեան դիմել եւ հազիւ չարաթ մը կ'ընէր իր վերագործը Այգ օրը, Մ. ր հիւրասիրուելով տանտիրոջ մէն, իր սրտի ցաւերը մասամբ փարատելու համար գինովցած ինկած էր հիւրանոցի սալերէն վրայ: Երբ քերտ պէյի ծառաները տանտիրոջը հետ եկան պատշաճաւոր օթոց մը պատրաստելու պէին համար՝ սաղութին վրայ, Մ. ր գովամակեցեալ իր տեղէն ելլելու, որով ազայի օթոցը պատրաստեցին աւոր կողքին, Պէյին ըսողմէն պահ մը յետոյ Մ. ր իր տեղէն եկաւ եւ առանց արժանաւոր յարգանք մատուցանելու քերտ պէյին՝ մօտի մօտէր մէջ ջաշուեցաւ եւ սկսաւ իր ծխախոտն որոնել: պէյը իր ծխախոտէն հրամցուց գինովին, բայց ան խորխտ վեհանձնութեամբ մը մերժեց ըսելով.

— Ծնորհակալ եմ, Դո՛ւ, զոր Մ. ր արտասանեց առանց «աղա» մակդիրի, եթէ դուն (գաւառներու մէջ յօդանկի խօսելու քաղաքավարական ոճը մտած չէ) առողջ մէկը լինէիր, պէտք էր այն ժամանակ տայիր, երբ դու ես ծխախոտս գտած չէի, բայց այժմ դտած եմ: Մենք Հայերս այսպիսի առած ունենինք, «Ուր-փը ինչեան որ մաշուի, անկէ դարձեալ մախթ մը կ'ելլայ»: այսպէս ինչքան ալ որսողքատա-ցած լինինք մենք, մեր ծխատուփին մէջ սիկար մը գտնէ մնացած կը լինի: վերջապէս պէտք է դիտնաս որ եթէ դուն Ա. ի որդին ես ես ալ ի. ի որդին եմ:

Աղան տեղեկանալով որ իր խօսակըցը ին ի որդին էր, կարծես յիշելով մոռցուած բարեկա-մութիւն մը, ուզողուցաւ գէպի տանտէրը եւ հարցուց.

— Իբաւ, ի՞նչ վիճակ ունի այժմ ի. ի տու-նը: Տանտէրը աղայի այս հարցին տուաւ հե-

տեւեալ պատասխանը, որ պատմութիւն մը, բողոք մը, յանդիմանութիւն մը, վերջապէս երկարատեւ բռնութեանց տակ ճնշուած վի-րաւոր արտէս վրդովանք մը սեւ արեւահոսանք մըն էր ամենարժանազակ կը յիշեմ զայն իր հարագատ պարզութեամբը.

— Դո՛ւ, աղա, կ'ընէր տանտէրը, ի՞նչու Աստուծոյ տան մասին չես հարցնեիր եւ ի. ի տունը կը հարցնես. միթէ դուք՝ քրդերդ, թու-դիք Աստուծոյ տունը անգամ չէն մնար, որ խեղճ Հայերուս տունները մնան: Մեր ցաւերը շատ իրար մի՛ տար, խելացնորութեան կը հասնինք: Դուք Գրդի նոր սերունդ, շատ ան-խելք ու Հայերուս համար շատ անխելճ զրու-նուեցաք, այնպէս որ ձեզմէ քնաւ յուսալի չէր այսօրինակ անգովութիւն: Զեք հայերի ու պապերը ձեր այս վերջին շարագործութեանց օրինակը բնաւ առած չունէին. ընդհակառակը մենք՝ երկու ազգերս, առաջ՝ մինչեւ անգամ մօտիկ անցալի մէջ, իրարու հարեւան բարե-կամներ լինէի՜ աւելի, կարելի է ըսել՝ զրացի եղբայրներ էինք ու հակառակ քանի մը «կետ» տակ իր տանտէրու (շատարկագործ) արկայա-կան գործերուն, որոնք իրենց արարքներու համար իր պատուէին իրենց ցեղագիտա-ազա-ններն, մենք կ'ապրէինք իրարու հետ քարե-կամական բոլոր յարաբերութիւններով: Մեր ծառաները մեծ մասամբ Գրդեր էին, որոնք ի-րենց տներէրու նկատմամբ որդիական ակնա-ծութիւն մը ցոյց կուտային եւ այնքան հաւա-տարմուկեանք ու խնամով կը կատարէին ի-րենց պաշտօնները, Երբ մենք թուրքի հարկին համար դրամի պէտք ունենայինք, ձեզ կը դի-մէինք համարձակ եւ կը յաջողէինք մեր պէտքը առանց մուրհակի կամ վկայի գոհացնել ձեր փոխատուութիւններով: Փոխադարձաբար (երբ դուք ցորենի եւ կամ ուրիշ պաշարի մը պա-կատութիւնը ունենայիք, մեր դոնները, մեր ամ-բարները ձեր առջեւը բաց էին, կրնայիք տա-նիլ որքան որ պէտք էր ձեզ. մենք շահակից է-ինք իրարու. մեր կորուստը ձերն էր եւ ձեր յաջողութիւնը մերը: Երբ իրարու հիւր կ'եր-թայինք, այնքան իրարու վրայ կ'ուրախանա-յինք եւ զիրար կը պատուէինք, որպէս թէ մեր մէկ սիրելին վերագործած ըլլար երկարա-տեւ պանդխտութենէ մը, մեր ամենաընտիր պատասովը կը հիւրասիրէինք զիրար, գառեր կը մորթէինք իրարու համար: Բայց այսօր՝ .. այսօր, դուն թէեւ պաշտօնապէս, բայց եւ

այնպէս հիւր ես իմած ինծի. ինչպէս որ գիտես մեր տունը՝ եթէ ոչ մեր գաւառին մեր գիւղին գլխաւորներէն մէկն է՝ այո՛, ես այժմ ո՛չ թէ գտաով, այլ ցամաք ցորենիացով անգամ, հակառակ ցանկութեանս, չպիտի կարողանամ չիւրասիրել զեզ զկորեկէ հաց պիտի դնեմ ատաջդ, եւ այդ՝ ձեր շնորհիւ Ախլը՝ մեր երկրի մէջ ո՛վ էր տեսած կամ լսած ցորենի պակասութիւն։ Երբ լեռնային գաւառներու մէջ սով կը պատահէր, եւ այս չատ յաճախ, մենք տարիներով կը կերակրէինք սովալլուկ ընտանիքները, եւ զեռ Աստուծոյ անհատեմ պարաքեալ մեր հորեւոյ, ամբարներու մէջ էր, ցորենը տարիներով կը մնար հորերու մէջ կը փտտէին եւ մենք հորերը դատարկելու համար քամուկ կը տայինք, գետերու վերուն կը յանձնէինք, Գորեկի գաղափարը մեզի կուտային այն թշուառ լեռնայնիները միայն։ Զձմաւորի ո՛ր հոսմ, եթէ այն ժամանակ կորեկը անցնէր մեր ձեռքը, մեր հաւերուն ատաջն անգամ պիտի ձգէինք, որ գոտաբանային գետինէն հաւաքել. բայց այսօր մեր սիրելիները կորեկէ հացի պատահներ իրարու ձեռքէն կը յափըլտակեն։ Ի՞նչ եղաւ մեզ, խպանցա՞ն արդեօք մեր պարարտ արտերը, կամ գոսացան մեր աշխատողներու երկաթեայ բազուկները։ Ոչ մին եւ ոչ միւսը։ Մեր արտերը՝ թերեւս աւելի եւս պարարտացած, ժրջան երկրագործներու կը պատեն, իսկ մեր մասնակները՝ ձեր շնորհիւ զրկուած իրենց լծակից, իրենց թեւու թիկունք եզներէն, ագաւորի յուսահատութեամբ հեռաւոր աշխարհներու, օտար մթնուորտի մէջ կը հնծեն հառաչանքով։ Եթէ մարդս պահ մը քննելու ըլլայ ձեր գործած հարստութեան, հարուստեան եղանակը, ձեզ բողբոլի՞ն պիտի գտնէ ակներեւ կերպով կոյր գործիք դարձած թուրքին։ Դուք զմեզ հարստահարեցիք ո՛չ թէ հարստանալու գիտակից գիտաւորութեամբ ու ինքնաբերաբար, այլ միմիայն եւ պարզապէս զիրենք թշուառացնելու անգիտութեամբ եւ թուրքի կամակատար խաբէութեամբ։ Այս ցաւալի ճշմարտութիւնը ձեր արարքները կը վկայեն։ Օրինակ՝ մեր ուխտարները, ձերը տանելը հասկանալի է նորէն, որովհետեւ դուք հովիւ ժողովուրդ մը, եւ ասպազէն աւազակներ ունիք, անոնք կրնային ձեզի պէտք զաւրաջ եզներ, երկրագործական գործիքները տանելը... ախլը

ձեր ոչ թէ միայն գութանները, արօրները հապապ սամի ու սամթիկներն անգամ գիտեցիք թէ քանի հատ են, որովհետեւ չնորհիւ ձեր անընդունակութեան, բոլորն ալ մեր երկրագործներու ձեռքերովն են շինուած եւ սարքուած. ուրեմն գութն ուր պիտի սկսէիք երկրագործներ դառնալ, ի՞նչ բանք հապապ անոր, որ զեռ արտերու մէջ մեր հուսնեքերը հրկիզեցիք. դունէ թողնէիք մինչեւ կը կաշխէիք, յետոյ ցորենը տանի՛իք, այն ալ բան մըն էր։ Զայրօրնաս կամ թէ խրդար ներողամտութիւն մը ունենաս, ինձ համար միեւնոյն է, աղա՛, — շարունակեց տանուաէրը բաւական մեղմացած կերպով — ես միշտ կը կրկնեմ, որ չուք՝ քրդերդ, շատ անխելք գտնուեցաք ու չարաշար խաբուեցաք թուրքին։ Մենք սողա՛ հակառակ մեր ոչ աւկըրծութեան, միշտ իրարու բարեկամ զուցիներ ենք եղած եւ է՛ինք ալ. մեր մէջ միայն իրարու աղիկ տալ ու առնելը. կը պակսէր, այլակըրծութիւնը մեր բարեկամութեան արգելք չէր հանգիստանար, թուրքը՝ առդ օտար, խառնակիչ ու օրնաքանդ տարը, անոնցմէ մէկը Հալպէն, մէկը Շամէն ու ձմէկն ալ դժոխքի ո՞ր անկիւնէն եկած է մեր մէջ, ինչպէս որ մեզ, միշտ եւ հաւասարապէս թշնամի է եղած ձեզ. թուրքի գործին չէր դար մեր այն աստիճան բարեկամութիւնը, ուստի միշտ աշխատած է կրօնաւոր քոյիկ տակ, զձեզ իրենք քաշել, խաբութիւն դնել մեր մէջ, ձեր ձեռքովը մեր տունը քանդել, որ յետոյ կարողանայ իր ձեռքովն ալ ձեր տունը աւերել։ Բայց ձեր պապերը խելացի են դառնուած եւ չեն խաբուած ու ինկած թուրքի լարած թաակադրին մէջ, եւ մենք միշտ հայտ էինք մնացած իրարու հետ ու մեր բարեկամութիւնը անխելիէր մնացած։ Զգիտեմ, ինչպէս մոռցաք ձեր այս նշանաւոր առածը՝ «Նայարա պապէ՛ նապը տօտա կուռէ» (Հօր թշնամին որդւոյն բարեկամը չի՛ լինիր) ու խաբուեցաք։ Հիմակ տեսա՞ք առածի ճշմարտութիւնը։ Այն թուրքը, որ ետէ՛կ ձեր ձեռքովը մեր տները քանդեց, մեր պատիւը արատաւորեց, եւ այն ալ շատ ստոր, գողունի կերպով, այսօր նոյն թուրքը իր ձեռքովը արձակ համարձակ սկսած է ձեր տունը քանդելու օր ցորեկով, բաց արեւի տակ եւ ձեր ներկայութեան, ձեր ընտանեկան յատիւը լռնաբար (հոս տանուտը կ'ակնարկէր միտալայի արարքները)։ Թէ ձեր ազնուական խրոխտ հոգիները ի՞նչպէս հանդուրժեցին եւ զեռ կը

հանդուրժեն այս անօրինակ անպատուութեանց, այդ մէկդի թողունք • միայն չդիտեմ վերջապէս հիմա գտնէ այլեւս կրցա՞ծ էք զգալ եւ ըմբռնել ձեր սխալը • • •

Տանուտէրի այս համարձակ ամբաստանութեան պարսաւակոյտի ամբողջ միջոցին, ճշմարիտը խօսելով, բովանդակ մարմնովս կը դողայի մեուրին մէջ • Արջք օրհասականք հըրօրագոյնս մարտնչին՝ առածի ճշարտութիւնը՝ այն օր դեռեւս նոր կարողացա՞յ ըմբռնել • Տանուտէրն իր վաղեմի ստրկական անհամարձակութեամբ եւ աղան իր վայրենի սանձարձակութեամբ ինձ ծանօթ էին • Կը կասկածէի եւ կը հաւատայի, որ աղան զայրացած վատասիրտ Հայու այս անօրինակ զեղծմանը վրայ, անմիջապէս պիտի մերկացնէ իր սուրը եւ մէկ հարուածով պիտի թոցնէ անոր այլայլած կերպարանքը • Բայց ո՛չ, որքան կը դիտէի աղայի դէմքի արտայայտութիւնը, այնքան երթալով կասկածս կը փարատէր • Կը տեսնէի ընդհանրական, որ այս բանաւոր հարուածնեւրու տակ, աղայի մշտմիջ պարտնոցը աստիճանաբար կը ձկեր եւ գլուխը խոնարհելով թուխ մտածմանց մէջ կը թաղուէր • Բողբուսական լուռութենէ մը յետոյ, յանցաւորի մը պէս աչքերը սևեռած գետնի մէկ կէտին վրայ, կարծես հոն, որպէս հայելու մէջ, դիտելու ինչէր տանուտէրին կուտակած ճշմարտութիւնները, ամօթխած չեղաւով մը պատասխանեց •

— Այո, իմ սիրելի հայ, չատ ու չատ ճիշտ են քո բոլոր նկատողութիւնները • Մենք՝ քրդերս, չատ անխելք գտնուեցանք ու չարաչար խաբուեցանք թուրքին • Մենք եւ հայեր առաջ իրարու բարեկամ դրացիներ էինք • Թուրքը մեր մէջ խորութիւն բացաւ • Մեր հայրեր մեզմէ աւելի լաւ էին ճանչնալով թուրքը • Անոնք թէեւ երբեմն հպատակած են, միացած են թուրքին, բայց միշտ առեւտրէս, այնքան որքան իրենց շահերը պահանջած են • Օրինակ Դիլ Էւուսօ-թրքական պատերազմի ժամանակ թէեւ Սօֆիին, Աստուան, Պրտոնի եւ ուրիշներ (Հայաստանի ցեղապետներ) իրենց խմբերով միացան թուրքին եւ անոր հետ պատերազմեցան Ռուսին դէմ, բայց երբ եկաւ այն կէտը, ուր Ռուսաց շահակը մտաւ մեր երկրի մէջ եւ ուր իրենց շահերը կը շօշափուէին, ինչպէս պիտէր • Սօֆին, ասոնց գլխաւորը, իր խմբով դնաց անձնատուր եղաւ Տէր-Ղուկասովին • Բ՛, դիւղին մէջ, եւ անկէ ճանչան ստացաւ • Իսկ մենք աղայական անմտութեամբ ըլլորովին խաբուեցանք թուրքի փաղաքշանքին, խոստովներէն

եւ մեզմէ մի քանիսը Պոլիս երթալով, մեզ եւ մօր աղատութիւնը հանեցին թուրքին • Այն օրը մենք չարաչար խաբուեցանք, այն օրը գերի եւ կոյր գործիք դարձանք թուրքին • Երբ յանձն առինք այս նեղ եւ սև լսթերու մէջ ծրարուիլ, այն օրուրէն կարծես մեր հոգիներ ըմբռնալքերը սևացան, եւ մենք թանձր մթութեան մը մէջ, անգիտակցաբար եւ կուրօղն սկսանք մեր սուրբը շարժել մեր բարեկամներու եւ արեւնակնից եղբայրներու դէմ • Չէ՞ք տեսներ, որ այն օրուրէն մեր մէջ եղբայր եղբոր, հայրը իր որդոյն, եւ փոխադարձաբար, թշնամի է դարձաւ • Այո, թուրքը թշնամաբար երկպառակութիւն ձգեց ոչ միայն մեր երկու դրացիներու, այլ մեր գերդաստանի, մեր ընտանեաց անդամներու մէջ ալ • մասնաւորելով խօսքս այս չարիքներու մասին, զորս այն օրուրէն մենք առաւելապէս հասուցինք ձեզ հայերու, անոնց բոլորն ալ թուրքի դրդմամբ եւ մինչեւ անդամ ստիպմամբ կատարեցինք • Ըստ ստիպմամբ կ'ընեմ, որովհետեւ թուրքը այնքան ալ փաղաքշանքով չի վարուի մեզի հետ • Խոստովանանք լինի եւ ոչ թէ պարծանք, մենք նորէն զժամակեցանք կատարել թուրքի իսկական կամքը • Թուրքի մեզ առաջարկն էր ոչ միայն կողոպտել զձեզ, այլ ակելի կոտորել • Օրինակ • Սասնոյ կոտորածի իսպառիկ թող մենք միայն զիտացած ըլլանք • Թուրքը մեզ տարաւ հոն, անոր համար միայն, որ կարողանայ աշխարհին ցոյց տալ, թէ մենք ենք այս ամէն չարեաց պատճառ, այդ բանը մենք այսօր դեռ նոր կը հասկնանք • Հոն՝ մեր դաշնող շարժումն գտն չէին թուրքին եւ երբ կը նկատէին որ մեզ այնքան ալ հաճելի չէր, մեր սուրը միտել մեր ծանօթ հայի սիրտը, որու հացն էինք կերած, մեր լաթերը կը հանէին մեր վըրայէն իրենց կը հաղնէին եւ մեր անուամբը ու իրենց մարդասպան ճարտարութեամբ իրենք կը սպաննէին • •

«Եւ այսօր, չարունակեց աղան բարձրացնելով քիչ մը իր կախ ինկած գլուխը, որ անմահներու արիւնը բարձրացած է Աստուծոյ «դիւան»ի առաջ, եւ Աստուծոյ ու քրիստոնեայ թագաւորներու կողմէ մէկ երկու մարդ զըրկուս եւ անոնց դատը քննելու, որ յետոյ դատաստան տեսնուի, թուրքը յանցաւոր կատուի նման իր բերանը արբած, մէկ կողմն է քաշուել, մեզ քրդերս մատնանիլ կ'ընէ ու իր յանցանքը մեր վրայ կը բարդէ •

Բայց թուրքը, յառաջ տարաւ ազտն տխրա-
խառն քմիծաղով մը, ու քարուքերիով գլու-
խը, — սիրելի «քնաթիռուտա» (տանուտէր),
մեզ Բրդեբա յիմարի՝ կամ իրբու յարմար
օրինակ, պիտի բռնի երկխառն տեղէ դրած՝
մէկ ձեռքով մեր գլխուն կը զարնէ եւ միւս
ձեռքով շաքար կը թխմէ մեր բերանը, մեր
ձայնը, մեր հնկեկանքը կտրելու ու վերստին
սիրաշահելու համար։ Այսպէս, մէկ կողմէն մեր
անները կը քանդէ, մեր պատիւը կը բռնաբարէ,
միւս կողմէ ալ այլազան խոստովանելով հրա-
ւիրազերեր կ'ուղարկէ մեզ գալ, առանձին զօ-
բանոցներու մէջ խմբուիլ, ու չգիտեմ ի՞նչ
հակառակ պարագային, ու, Հայերը սրէ անցը-
նէ, եւ ես այսօր, արեւ, նոյն հրաւիրազերովն
եմ եկած յայտեղի կառավարութեան։ Այժմ
ի՞նչիր է թէ մենք, Բրդեբու գլխաւորներս,
դառն փորձառուներէ յետոյ, պիտի շարունա-
կենք խաբուիլ ու կոյր կամակառարներ մը-
նալ թուրքին, կամ թէ մեր կիններ իսկ պի-
տի ներքէն մեզ այսօրինակ ծայրայեղ յիմարու-
թիւն մը. այդ յետոյ պիտի տեսնուի։ Ան այժմ
միայն քեզ հետ պիտի կրկնեմ, խստափան-
ջով որ մենք Բրդեբա, այո՛, խիստ անխիղճ
գտնուեցանք եւ չարաչար խաբուեցանք թուր-
քէն։ Բայց անցածը անցեր է...»

Աղայի այս գառն խոստովանութենէն յե-
տոյ տրեց երկարատեւ լռութիւն մը, որ ժա-
մանակ՝ չկրնայով երկար մնալ կծկուած տեղս,
արտասուակից աչքով դուրս եկայ հիւրանո-
ցէն։

Այն իրողութիւնը, որ Բրդին մեզ հասու-
ցած բոլոր չարեաց թելադրողն ու հայրը
թուրքն է, այնքան յեղեղուած ու պարզուած
է մեր մէկ քանի խելամուտ ազգայիններէ ու
անաչառ օտարազգիներէ, որքան թուրքի դա-
րաւոր հայաշինջ նպատակը։ Բիւրտը թուրքի
շլացուցիչ խոստովանելն եւ իր խորին տը-
գիտութենէն չարաչար խաբուած է։ Այժմ,
Բիւրտեբու մէջ կան շատեր որ զգացած են
իրենց սխալը եւ թերեւս պիտի վնասն զայն
դարմանէ։ Արդ այս փափուկ հանգամանքնե-
րու մէջէն յաջողութեամբ մեր նպատակին
հասնելու համար, հետեւելիք հանճարեղ ի՞նչ
ընթացքը սահմանագծին մեզ արդեօք մեր կեն-
սական շահերը Անտարակոյս, ի՞նչ ժամանակի

եւ հանգամանքներու այժմեան անուրա-
նայի փոխութեան առարկութիւնը չլինէր, մեր
միակ ու նպատակայարմար ուղեցոյցը պի-
տի լինէր «ազատութեան կարագետ» անմահն
Բաֆֆիի սա ամենաւեկին կտակը

«Եւ իրաւ, այդ ժողովուրդը ինչո՞վ է մե-
ղաւոր, որ մնացել է վայրենի, որ իր ապ-
րուստը որոնում է աւազակութեան եւ մար-
դասպանութեան մէջ. մեղաւորը մենք ենք,
որ մինչեւ այսօր չաշխատեցանք կրթել
նրանց։ Մեր սեփական շահերը պահանջում
էին անել այդ։ Եթէ ցանկանում ենք ազատ
մնալ գաղանները կատարութիւնից, պէտք է
աշխատինք ընտանեցնել, պէտք է աշխա-
տինք նրանց վարժեցնել, աւելի խաղաղ եւ
աւելի քաղաքակրթուած կեանքի։ Թուր-
քիան հոգ չէ տանում Բրդեբի կրթութեան
մասին, եւ այդ շատ հասկանալի է, որովհե-
տեւ քրդի վայրենութիւնը աւելի նպաստա-
ւոր է նրան։ Բայց մենք պէտք է հոգ տանենք,
որովհետեւ վնասը մեզ է հասնում։»

(հնեթԸ, էջ 218)

ԼՈՇՏԱԿ

Բ ա Ր Ի Ղ

• •

«Լոշտակ» ի ուսումնասիրութիւնը, որ այս
թիւով կաւարտի, շեշտեց ու տարածեց սա
գաղափարը թէ Հայուն բուն թշնամին, բուն
դահիճը Բիւրտը չէ, ինչպէս կը կարծենք
ընդհանրապէս, այլ թուրքը, կամ աւելի ճիշդ
թուրքը ըսծիւն։ «Լոշտակ» հետ ես ալ կը մը-
տածեմ որ եթէ այդ գաղափարը մեր գոր-
ծիչներու մօտէն մէջ առաջին օրէն արմատա-
ցած ըլլար, Բիւրտեբը վերջին կոտորածնե-
րուն մէջ թերեւս այնքան փութկոտ աջակ-
ցութիւն մը չէին չնորհեր Սուլթանին հայա-
ջինջ ծրագրին գործարկութեանը։ Անշուշտ,
ներկի չէ կարծել, ինչպէս Ապտուրրահ-
ման պէյ Պէտրիսան ըրաւ, թէ Սուլթան
Համիդին սառաջ Բիւրտեբն ու Հայերը ան-
վերջով ու անխառն եղբայրութեամբ
կ'ապրէին իրարու հետ։ Բիւրտեբը, իրենց ա-
ւազակային բարքերով, միշտ պատահաս մը
եղած են Հայոց գլխուն, եւ Հայաստանի Հայր
Բիւրտն ալ թուրքին չափ, երբեմն թուրքէն